

Megoldási kísérlet a kisiskolák helyzetére: a lelkésztanítóság intézménye a református egyházban a Horthy-korszakban*

Rébay Magdolna

A lelkésztanítóság mint megoldás: a dualizmus kora

Az Eötvös József-féle népiskolai törvénnyel (1868. évi XXXVIII. tc.) létrehozott finanszírozási rendszer fenntarthatósága az 1920-as évek második felére egyre szélesebb körben kérdőjeleződött meg. A Horváth Győző segédpüspök által felvetett állami adó, a „kultúradó” vagy „iskolaadó” a szakmai és a politikai közbeszéd tárgyává vált az 1940-es évek elejéig bezárólag. Párhuzamosan egyéb javaslatok is megjelentek. Rusztek Károly például a „magyar rendszer általánosítását” javasolta, ami a községek hozzájárulásának növelését jelentette volna. Mások felvetették, hogy az intézmények teljes személyi kiadását az államnak, a dologi költségeket pedig a fenntartónak kellene állnia.¹

Konkrétan a kisiskolák megmentése érdekében merült fel az évszázadokig gyakorlatban lévő intézmény,² a lelkésztanítóság felélesztésének ötlete református körökben. A dualizmus korában még működtek protestáns iskolákban lelkésztanítók, tanítói és lelkészi foglalkozást egyaránt ellátó személyek. (Ennek egyértelműen anyagi okai voltak, hiszen az 1868. évi népiskolai törvény előírta, hogy a fenntartók csak képesített pedagógusokat alkalmazhatnak. Ismert, évtizedeknek kellett eltelniük, míg a népiskolai tanítói kar előregedése folytán megvalósult e követelmény.) A vallás- és közoktatásügyi miniszter általánosan ellenezte a lelkésztanítók foglalkoztatását.³ Az ellenzés oka a tanítói képesítés hiánya volt. A miniszter valószínűleg a nemzetiségi politikája következményeként az unitárius iskolákkal szemben engedékenyebb volt. Ezek megkapták a hozzájárulást (1881). A református fenntartóknak viszont hangsúlyozta: maximum eseti engedélyezésre hajlandó.⁴ Ők – a szűkös anyagi helyzet mellett – azzal védekeztek,

* A kutatás az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjnak köszönhetően valósult meg.

¹ Vö. RÉBAY MAGDOLNA: Az arányosabb és igazságosabb teherviselés jegyében. Javaslatok a (felekezeti) népiskolák finanszírozásának reformjára a Horthy-korszakban. In: Új kutatások a neveléstudományokban 2011. Közoktatás, pedagógusképzés, neveléstudomány: A múlt értékei és a jövő kihívásai. Szerk.: Kozma Tamás – Perjés István. Bp., 2012. 345–364. p.

² Vö.: FÜRJ ZOLTÁN: A lelkésztanítóságtól a tanító lelkészekig. Vázlat a magyar református tanítóképzés történetéről. In: *Pedagógusképzés*, 1996. 1–2. sz. 172–177. p.; 174–176. p.

³ Számukról pontos adatokkal nem rendelkezünk. Az Egyetemes Konvent felmérése alapján 1894/95-ben összesen 261 református tanítói állás volt betöltetlen: Erdélyben 104, a Dunántúlon 69, a Tiszáninnen 50, a Dunamelléken 22, a Tiszántúlon 16 állás. Az adatok azonban a Konvent értékelése szerint nem megbízhatóak. – Református Egyetemes Konvent közgyűlésének jegyzőkönyvei, 1883–1943. (továbbiakban: EK jkv.) 1896. 68. sz. 93–94. p. 1897-ben 295 üres tanítói állást számoltak össze. Ekkor 44 lelkésztanító volt alkalmazásban. – EK jkv. 1899. 72. sz. 152. p.

⁴ EK jkv. 1889. 62. sz. 81. p.; EK jkv. 1891. 34. sz. 71–73. p.

hogy 1. az állam maga nem képes ezeken a településeken iskolákat szervezni, 2. a tanítóhiány miatt is csak képesítés nélküli tanítókat kapnának; 3. a lelkési képesítés magasabb szintű, mint a tanítói; 4. a teológusképzés során a lelkészek tanulnak neveléstant, így szereznek a tanítói munkához szükséges szakmai ismereteket is. Egyedül a kettős megterhelés okozta többletmunkát ismerték el problémának.⁵

Kis számban valamennyi egyházkerületben működhetek az 1868-as törvényt követően lelkésztanítók. Állításunkat a magyar református egyház legfőbb kormányzó testületének, az Egyetemes Konventnek a jegyzőkönyveiből vett néhány esettel tudjuk alátámasztani. Mivel a Konvent feljebbviteli fórumként szolgált, a vitás ügyeket ismerhetjük meg. A lelkésztanítók alkalmazásának, képesítésének feltételeit ekkoriban egyházkerületi szinten szabályozták. A Dunamelléki Református Egyházkerület a lelkésztanítóit a tanítói képesítés megszerzésére kötelezte. Ez ellen kért felmentést a Konventtől 1886-ban a luzsoki lelkésztanító hosszú tanítói működésére hivatkozva.⁶ Három évvel később három tiszáninneni lelkésztanító ügyét tárgyalta az Egyetemes Konvent. Minden esetben azt nehezményezték az egyházközségek, hogy a VKM a lelkésztanítói állások után is követeli – visszamenőleg is a kamatokkal együtt – a tanítói nyugdíjjárulék megfizetését. Az egyik gyülekezet tiltakozó levelére a miniszter a lelkésztanítóságot törvényellenesnek nevezte és megszüntetését indítványozta. Az Egyetemes Konvent közigazgatási bizottsága az ügy kapcsán megjegyezte, a törvény alapján valóban kifogásolni lehet a lelkész tanítói minőségben történő alkalmazását.⁷ A probléma egy évtizeddel később (1900) is felmerült a Dunamelléki Egyházkerület egyik lelkésztanítójával kapcsolatban. A miniszter a kérvényt ekkor elutasította, és ismét hangsúlyozta: a két állás egyesítése csak ideiglenes lehet. A problémával csak évtizedekkel később találkoztunk újra.⁸

1890-ben az Egyetemes Konvent a közalapi segélyek iránti igények csökkentéséről hozott határozatot. A takarékoskodás egyik útjaként „paptanító” állomások szervezését javasolta. Az egyes egyházkerületek pontos számadatokkal alátámasztott javaslatokat tettek arról, mely egyházközség gazdálkodását segítené a két állás összevonása. Ezzel szemben a vallás- és közoktatásügyi miniszter továbbra is igyekezett elérni a lelkésztanítói állások megszüntetését. Személyesen és/vagy a törvényhatósági bizottságok által több egyházközséget is felszólított erre.⁹

⁵ Uo.; EK jkv. 1894. 88. sz. 8–9. p.

⁶ EK jkv. 1886. 76. sz. 126. p. Korábbi kutatásaink szerint a Dunamelléki Egyházkerület közgyűlése 1888-ban írta elő a lelkészjelöltek számára a tanítóképesítő vizsga letételét. – RÉBAY MAGDOLNA: Református közoktatás a fővárosban a kezdetektől 1952-ig. Kitekintéssel az illetékes egyházmegyék és a Dunamelléki Református Egyházkerület közoktatási politikájára. Debrecen, 2011. (továbbiakban: RÉBAY, 2011.) 91. p.

⁷ EK jkv. 1889. 62. sz. 80–81. p. A miniszter 1889-ben azt ígérte az Egyetemes Konvent világi elnökének, hogy megadja a felmentést a szóban forgó 3 egyházközségnek, de hangsúlyozta, csak eseti engedélyezésről van és lehet szó. – EK 1891. 39. p. 75–76.

⁸ EK jkv. 1901. 76. sz. 100–101. p.; EK jkv. 1902. 59. sz. 93–94. p.; EK jkv. 1943. 404. sz. 502. p.

⁹ EK jkv. 1890. 86. sz. 75–93. p.; EK jkv. 1894. 88. sz. 7–8. p.

A lelkésztanítók száma a 20. század elejétől kezdve valószínűleg csökkent, de az intézmény teljesen soha nem tűnt el.¹⁰ Változás a helyzetüket illetően feltehetőleg nem történt. A VKM továbbra is az állások szétválasztása mellett volt, amire bizonyos esetben sor is került (Nagypall, 1911). Számos egyházközségnek azonban erre nem volt meg a fedezete, ezért a Dunamelléki Egyházkerület több esetben kérte a megszüntető vármegyei közigazgatási bizottsági vagy miniszteri határozat hatályon kívül helyezését. Figyelmet érdemel Etyek példája, ahol a miniszter ahhoz sem járult hozzá, hogy a tanítói oklevéllel rendelkező lelkész elemi iskolában oktathasson.¹¹

A lelkésztanítóóság mint megoldás: a Horthy-korszak

A felekezetek I. világháború alatti és azt követő vagyonvesztése, az 1920-as évek első felének gazdasági válsága a kis létszámú felekezeti elemi népiskolákat a megszűnés határára sodorta. Az állam segítségével a fenntartók hiába bízták: az a saját költségvetésének egyensúlya érdekében ügyezett kiadásait csökkenteni. Az 1922-ben született vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet értelmében felülvizsgálták az iskolákat: kimutatást kértek a diákok létszámáról és a tanítói javadalom nagyságáról. Ahol a miniszter indokoltnak látta, csökkentette a helyi javadalmat kiegészítő állami fizetést. A 30 fő alatti iskoláktól pedig megvonta az állami támogatást, hogy az összevonásokkal a költségek hatékonyabb elosztása megvalósuljon. Azok a fenntartók, akik vállalták, hogy önerőből teljesítik az állami előírásokat, tovább működtethették az iskoláikat.¹²

A racionalizálásra törekvő állami oktatási kormányzat azonban ezt követően is igyekezett költséghatékonyabb iskolahálózatot kialakítani. 1929. március 16-án Klebelsberg Kuno rendeletet adott ki, amelyben előírta a kisiskolák nagyobb intézményekkel történő összevonását. Ez a felekezeti jelleg elvesztésével járt volna, ezért a református egyházi vezetés (az EK) határozottan tiltakozott ellene: „A magyar nemzeti kultúra fenntartása és fejlesztése érdekében századok óta rendkívüli terheket hordozó egyházakat fosztanak meg indokolatlanul törvényben gyökerező jogaiktól, büntetnek ott, ahol jutalmazni kellene.”¹³ Az átszervezési terv 40 dunántúli, 18 tiszáninneni, 8 tiszántúli, 6 dunamelléki, azaz összesen 72 elemi népiskolára vonatkozott.¹⁴ (Figyelemre méltó, hogy a rendelet kiadása előtt a minisz-

¹⁰ Vö. RÉBAY, 2011. 116–117. p.

¹¹ EK jkv. 1913. 214. sz. 243. p.; EK jkv. 1913. 313. sz. 72. p.; EK jkv. 1913. 194. sz. 229–230. p.

¹² Vö. SERI ANDRÁS: Lelkésztanító-képző tanfolyam Nagykőrösön. Bp., 1984. (továbbiakban: SERI, 1984.) 2. p.; PORNÓI IMRE: A nyolcosztályos népiskola és a református egyház. In: *Protestáns Szemle*, 1995. 2. sz. 91–107. p.; 94–95., 98. p.

¹³ EK jkv. 1930. 232. sz. 269. p. A Konvent megoldásként a lelkésztanítóóságára való áttérést jelölte meg. – Uo.

¹⁴ PÖLÖSKEI FERENC: A kollégium a kiegyezés után. In: Ruzsás Lajos – Trócsányi Zsolt – Bodolay Géza – Kiss József – Pölöskei Ferenc: A pápai kollégium története. Bp., 1981. 325–421. p. (továbbiakban: PÖLÖSKEI, 1981.) 393. p.; EK jkv. 1930. 232. sz. 267. p.; EK jkv. 1929. 223. sz. 264–265. p.; EK jkv. 1930. 232. sz. 267–269. p. Vö. Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára (továbbiakban: MRE. ZSL.) 2/a. (= Konventi közigazgatási iratok) 90. dob. (Elnöki Tanács jegyzőkönyvei) b.

ter elviekben már hozzájárult a törpe iskolákban a lelkésztanítók alkalmazásához, s képzésükről már javában folytak a tárgyalások.¹⁵ A VKM végül nem is vállalta az ütközést: elállt a végrehajtástól.¹⁶

A lelkésztanítóóság intézményének visszaállítását a református egyház vetette fel az 1920-as évek közepén. (Ekkor valószínűleg már csak kis számban működött lelkésztanító az országban.) A kezdeményező Antal Géza, a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke volt, aki a 30 tanulóval kevesebbel rendelkező törpe iskolák megmentését akarta elérni. Így a reformáció korában elfogadott, a II. Helvét Hitvallásban is szereplő elv, mely szerint a gyülekezeteknek alapvető kötelessége az iskolafenntartás, továbbra is érvényben maradhatott volna. A felekezeti fenntartás pedig garantálta a gyerekek református szellemű nevelését, amelyet a református egyház fennállása szempontjából létfontosságúnak tartott.¹⁷

A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlésének 1925-ben elfogadott javaslata 1926-ban hangzott el az Egyetemes Konvent közgyűlésén. A Konvent Elnöki Tanácsa még ezt megelőzően felkarolta az ügyet: megkérte Antal püspököt, hogy folytasson tárgyalásokat a VKM-mel a megvalósításról. Ezek még 1925-ben megkezdődtek. Az Egyetemes Konvent pedig az egyházkerületek véleményét kérte.¹⁸ Mind a négy egyházkerület támogatta a visszahozatalt, ahogy a teológiai tanárok konferenciája is. Utóbbi, valamint a Dunamelléki és a Tiszántúli Egyházkerület azt javasolta, hogy a lelkésztanítók számára sajátos, csökkentett tananyagú tanítóképesítő vizsgát szervezzenek. Az Egyetemes Konvent látva, hogy a vélemények egyöntetűen pozitívak, 1927-ben kötelezővé tette minden III. éves teológus hallgató számára a tanítói oklevél megszerzését. 1928-ban pedig úgy határozott, hogy nem engedi egyetlen református iskola megszűnését sem: amelyik gyülekezet az alacsony tanulói létszám miatt elveszíti az államsegélyt, ott a lelkésznek kell folytatnia a tanítói munkát addig, míg nem lehet képesített lelkésztanítót alkalmazni.¹⁹ A VKM ugyanebben az évben járult hozzá ahhoz, hogy a 10–30 fős törpe iskolák részére általában, a 30 főt valamivel meghaladó intézmények számára pedig eseti jelleggel megengedje lelkésztanító alkalmazását.²⁰

Egyértelmű tehát, ekkorra a református egyház elfogadta, hogy a lelkésztanítóknak nem „csak” lelkészi, hanem tanítói képesítéssel is rendelkezniük kell. Annak tartalma a VKM-mel történő egyeztetés során forrt ki. Ki kellett dolgozni, hogyan hidalják át a lelkészképzés és a tanítóképzés tananyaga közötti különbségeket. Ennek érdekében a teológusképzés tervébe bekerültek tanítóképzőben oktató tantárgyak, továbbá szabályoz-

280/1930. sz. (Jegyzőkönyv a református egyetemes konvent elnöki tanácsának Budapesten, 1930. január 13-án tartott üléséről.)

¹⁵ EK jkv. 1929. 102. sz. 110–115. p.

¹⁶ A forrás a Dunántúlra vonatkozik: Antal kérésére nem hajtotta végre Klebelsberg a határozatot. – EK jkv. 1930. 233. sz. 270. p.

¹⁷ EK jkv. 1926. 111. sz. 102. p.

¹⁸ Uo.; MRE. ZSL. 2/a. 90/a 350/1929. sz. (= Jegyzőkönyv a református egyetemes konvent elnöki tanácsának Budapesten 1929. január 18-án tartott üléséről.)

¹⁹ EK jkv. 1927. 91. sz. 87–89. p.; EK jkv. 1928. 228. sz. 236. p. 1932-ben a konvent a határozatot megismételte. – EK jkv. 1932. 123. sz. 130. p.

²⁰ EK jkv. 1928. 228. sz. 233. p.

ták a különbözeti vizsgák, valamint a tanítóképesítő vizsga tartalmát és idejét. Utóbbit is csak hosszas egyeztetés után tudták megállapítani. A hallgatóknak először is különbözeti vizsgát kellett tenniük a tanítóképző intézetek I–IV. osztályának tananyagából. Ennek tartalmába beleszámították az érettségi vizsga és a teológiai képzés követelményeit. A teológus hallgatók túlterhelésének elkerülése végett csökkentették a teológiai tanterv óraszámát.²¹

A képzés 1929 szeptemberében indult el a pápai és a sárospataki teológiai akadémián.²² A részletes tantervjavaslatokat – Marton János sárospataki teológiai tanár, teológiai szakelőadó, illetve a pápai teológiai akadémia munkáját – azonban a Konvent csak 1930-ban tárgyalta,²³ azután, hogy 1929-ben sikerült ennek kereteiről Klebelsberggel megállapodnia. Az alacsonyabb óraszám és a tanítóképzés tömörítettsége miatt Marton javaslata került elfogadásra. (Ld. Függelék 1. pont).²⁴ A két képzés nehezen összeilleszthető voltára enged következtetni, hogy már ugyanezen konventi ülésen felmerült egy alternatív javaslat: legyen a tanítóképesítő vizsga a teológusképzés megkezdésének a feltétele. Ezt a felvetést azonban az összes egyházkerület elvetette.²⁵

Mindegyikük javasolt kisebb-nagyobb változást, mindamellett továbbra is elfogadták a lelkésztanítók alkalmazását megoldásként. Az Egyetemes Konvent körkérdéséből kiderül tehát, egyik egyházkerület sem volt elégedett a képzéssel. Míg azonban a Dunántúli és a Tiszántúli Egyházkerület a képzés öt évesre történő emelése mellett csak kisebb módosításokat indítványozott, addig a Tiszáninnen Kerület, valamint a Teológiai Tanárok Konferenciája és vele egyetértve a Dunamelléki Egyházkerület új koncepciót terjesztett fel: a teológusképzést kiegészítő tanítóképzést. Utóbbi két javaslat a lényegi pontokban megegyezett. Mivel a teológiai tanárok indítványa kidolgozottabb volt, a Konvent végül ezt fogadta el.

Problémaként jelentkezett a két képzés eltérő szintjéből és a két foglalkozás sajátos jellegéből fakadó különbség. A tanítóképzés a felső középfokon zajlott, az oktatásban az ismeretátadás dominált. Ezzel szemben a teológiai akadémiákra vagy a teológiai egyetemi karra érettségizett (felőtt) hallgatók jártak, és a tudományos munkára való felkészítés is szerepelt a célok közt (A gyakorlat mindkét képzésben jelen volt.). Más szellemiséget és más mentalitást vártak el a tanítótól, illetve a lelkésztől. Az új koncepció szerint mindkét intézményben tanulniuk kell a lelkészhallgatóknak. Hogy figyelmüket jobban koncentrálni tudják mindkét foglalkozásra,

²¹ EK jkv. 1928. 228. sz. 234–236. p.; EK jkv. 1929. 102. sz. 111–116. p.

²² A debreceni lelkészképző intézet igazgatója az intézet átszervezésével magyarázta a konventi határozat megsértését. A dunamelléki egyházkerületi közgyűlés pedig a református tanítóképző intézet hiányát, illetve az állami tanítóképzők nagy távolságát hozta fel indokul. – EK jkv. 1932. 122. sz. 124. p.

²³ EK jkv. 1930. 265. sz. 287. p., 5. sz. melléklet 449–452. p.

²⁴ EK jkv. 1929. 102. sz. 114–115. p.

²⁵ A lelkésztanító-képzés elrendelése felvetette a teológiai képzés régóta aktuálisnak tartott reformját, annak négyről öt évre emelését. – EK jkv. 1930. 265. sz. 287. p.; EK jkv. 1931. 200. sz. 166–169. p. A párhuzamos képzés megtartása esetén erről még szó volt, de a kiegészítő képzés elfogadását követően lekerült a napirendről. – EK jkv. 1934. 165. sz. 151. p.

időben is elválasztották a két képzést. Az intenzív, egyéves tanítóképzés a javaslat szerint az I. lelkészsképzés vizsga után kezdődött volna (Ezzel a segédlelkészi évek száma kettőről egyre csökkent volna.). A Konvent a kérdést a Zsinathoz delegálta, s megkérte Antal püspököt, megint vegye fel a kapcsolatot a VKM-mel, s kérje ki a véleményét.²⁶

A miniszter helyeselte az elképzelést, s felvetette, hogy nemcsak egy, hanem akár az összes, azaz a debreceni, a nagykőrösi és a sárospataki református tanítóképző nyithatna a lelkésztanítók képzése számára V. osztályt. Ennek feltételül legalább egy pedagógia szakos tanár alkalmazását, valamint minimum három gyakorlóiskola (három tanító, három tanterem) működtetését szabta meg.²⁷ Az eredeti javaslatban az egyéves tanítóképzés után szerepelt a tanítóképző I–IV. osztályának anyagából a különbözeti vizsga. A miniszter ragaszkodott ennek előbbre hozatalához, ezt akarta a felvétel előfeltételévé tenni. Szerinte a középiskolai és a teológiai tanulmányok miatt nem szükséges különösebb felkészítés a különbözeti vizsgára. Antal értelmezése szerint viszont a felkészülés heti 7 órát elvonna a teológusképzéstől, ezért azt javasolta, hogy a különbözeti vizsgát a tanítóképzés ideje alatt tessenék le a hallgatók, illetve az éneken és zenén kívül más ne kelljen tanulniuk a teológusképzés ideje alatt. A VKM elfogadta az érvelést, sőt végül a különbözeti vizsgához sem ragaszkodott. A Konvent ezért 1932-ben döntést hozott az ún. lelkésztanító-képző tanfolyam mielőbbi elindításáról.²⁸ A VKM a megvalósításhoz semmiféle anyagi segítséget nem nyújtott, így két tanítóképző vállalta a tanfolyam megszervezését, a sárospataki és a nagykőrösi.²⁹

A lelkésztanító-képző tanfolyam óratervét 1932-ben adta ki a VKM. Az eredetileg heti 36 órás verziót Antal kérésére heti 30 órára csökkentette. (Ld. Függelék 3. pont).³⁰ A tanfolyam elvégzését a Konvent az 1933/34-es

²⁶ EK jkv. 1931. 200. sz. 168–175. p.

²⁷ A feltételeken a VKM utóbb szigorított. Ezek: két új tanterem (egy osztályterem, egy gyakorló iskolai tanterem), min. 3. gyakorló iskolai tanító, min. 1 pedagógia és 1 más szakos tanár. – EK jkv. 1933. 85. sz. 93. p.

²⁸ EK jkv. 1932. 123. sz. 124–130. p. A szakirodalomban különféle írásmódokkal találkozhatunk, pl. lelkész-tanítóképző – vö. DONÁTH PÉTER: A magyar művelődés és tanítóképzés történetéből, 1868-1958. Bp., 2008. (továbbiakban: DONÁTH, 2008.) 383. p.

²⁹ A Tiszáninneni Egyházkerület azt javasolta, hogy egyetlen lelkésztanító-képző tanfolyam induljon, mégpedig Sárospatakon, ahol saját kézzel van a tanítóképző is. Tantermeket biztosított volna, de a szükséges személyi fejlesztések fedezését a Konventtől kérte. A Konvent viszont az egyházkerületekre bízta a tanfolyam megszervezését és finanszírozását. – EK jkv. 1933. 84. sz. 94–96. p. (Egyetemes [azaz országos] jellegű oktatási intézmény ekkoriban csak a kecskeméti jogakadémia volt, de az is a kerületek közös finanszírozásában működött, nem pedig konventi fenntartásban.) A Dunamelléki Egyházkerület elvileg nyitott volt az együttműködésre, aztán végül önállóan állította fel a tanfolyamot. – EK jkv. 1934. 162. sz. 149. p. Valószínűleg ismételt az egyházkerületek parciális érdekei érvényesültek. A VKM is egy intézmény kijelölése mellett érvelt a költségek lefaragása és a képzés nagyobb intenzitása érdekében. A tanfolyam teljesítését pedig nem tette volna kötelezővé. – EK jkv. 1933. 1. sz. melléklet, 359–360. p.

³⁰ EK jkv. 1933. 1. sz. melléklet, 357–360. p.; 2. sz. melléklet 361–362. p.

tanévétől kötelezővé tette minden teológus hallgató számára.³¹ Mivel a döntést több egyházkerület vagy csak késedelmesen, vagy nem hajtotta végre, a határozatot 1936-ban megismételte.³² A törpe iskolák megmentése mellett új érvként jelent meg a lelkészek körében növekvő munkanélküliség. A segédlelkészek a tanfolyamon történő részvétellel haladékat nyertek, a képzés pedig növelte az esélyeiket a munkaerő-piacon.³³

Lelkésztanítókat 1942-ig képeztek Magyarországon. A képzés beszüntetésére a növekvő lelkészhiány, illetve a nyolcosztályos népiskola 1940-ben történő kötelező bevezetésével megnövekedett tanítói terhek miatt került sor. A kettős feladatnak a továbbiakban nem lehetett eleget tenni. A döntésben szerepet játszott a tanítóképzés 1938-ban elrendelt, majd visszavont reformja: azaz ideiglenesen felsőfokra, akadémiai keretek közé kerülése. Az Egyetemes Konvent nehezen fogadta el a fenntartók döntését, ragaszkodott volna a lelkésztanítóság intézményéhez. Azt kérte, legalább az ötévesre felemelt teológusképzésbe építsék be a nyert tapasztalatokat.³⁴ Figyelemre méltó, hogy miután a lelkésztanító-képzés megszűnt, már több egyházkerület is a visszaállítása mellett érvelt. A Konvent ezért a püspökökre bízta a tárgyalások folytatását a képzés lehetséges új formájáról.³⁵

Ebben az időszakban is tanítottak még – valószínűleg leginkább a Dunántúlon és a Dunamelléken – képzés nélkül lelkészek. Őket a VKM kötelezte a tanítóképesítő vizsga letételére. Erre 1935. szeptember 1-jéig volt módjuk. Ők is részt vehettek a lelkésztanítók számára kiírt tanítóképesítő vizsgán. A konvent a határidő 1937 szeptemberéig történő meghosszabbítását kérte a minisztertől.³⁶ A probléma a konventi jegyzőkönyvekben a terület-visszacsatolásokat követően, 1942-ben került ismét elő: a felvidéki Nemesorosi a törpe iskoláját a tanító távozása után a lelkészre bízta, akinek viszont hiányzott a megfelelő képesítése. Az alkalmazást a Dunántúli Egyházkerület közgyűlése és a Konvent is tudomásul vette.³⁷

A kisiskolák megmentésére a lelkésztanítóság visszaállítása mellett a Konvent kérésére (1935) egyéb elképzelések is születtek. Míg a Tiszáninneri és a Dunamelléki Egyházkerület továbbra is a lelkésztanító-

³¹ Felmentést lehetett kérni. – EK jkv. 161. sz. 149. p.

³² A Tiszántúli Egyházkerület határozottan elzárkózott a teljesítés elől, a Tiszáninneri Kerület pedig a végrehajtást illetően tárgyalásokba bocsátkozott a minisztériummal, amelyek lezárásához időre volt szükség. Azon évfolyamok tagjai, akik a képzés hiánya miatt nem szerezhettek tanítói oklevelet, felmentést kaptak, de az 1935/36-os tanévben tanulmányaikat megkezdőknek teljesíteniük kellett a konventi határozatot. – EK jkv. 1936. 299. sz. 323. p.; EGEY ANTAL: Lelkésztanítóképzés Sárospatakon. Sárospatak, 1980. (Kézirat. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Nagykönyvtár.) (A tanulmányt Kézi Erzsébet bocsátotta rendelkezésemre, akinek ezt ezúton is hálásan köszönöm. – A Szerző.) (továbbiakban: EGEY, 1980.) 12–16. p.

³³ EK jkv. 1935. 110. sz. 123–124. p.

³⁴ EK jkv. 1941. 243. sz. 269–270. p., 244. sz. 270. p.; EK jkv. 1942. 57. sz. 47. p.; EK jkv. 1941. 244. sz. 270. p.; EK jkv. 1943. 166. sz. 156. p.

³⁵ Érvként a tanítóhiányt is fel lehetett hozni. – EK jkv. 1943. 360. sz. 460–461. p.

³⁶ EK jkv. 1936. 299. sz. 322. p.; EK jkv. 1929. 102. sz. 114. p.; EK jkv. 1931. 200. sz. 172. p.; EK jkv. 1936. 300. sz. 324. p. (Ennek eredményéről nincs információnk.)

³⁷ EK jkv. 1943. 359. sz. 457–459. p.

ság előnyei mellett érvelt, s azt tartotta megfelelő megoldásnak, a másik két egyházkerület ekkor már ellenezte a képzést.³⁸ Felmerült a kisebb, magukat önállóan fenntartani nem képes gyülekezetek társítása, amelyek a lelkeszi fizetésen így spórolni tudtak, ezért volt esély az iskola fennmaradására. A Dunamelléki Egyházkerület felvetette társítás esetén – a tanyai iskolák mintájára – központi iskola létrehozását. Szerinte a közeli iskolák könnyen összevonhatók, a távolabbiak esetén pedig napközi otthon vagy internátus szervezhető.³⁹

Végül érdemes összefoglalóan is kitérni az egyes egyházkerületek hozzáállására. A javaslat azért érkezett a Dunántúlról, mert ezen a területen kisebbségi helyzetben volt a református felekezet, s az alacsony lélekszámú iskolákban szükség volt lelkésztanítókra. Pápán ezért már 1929-ben elindult a lelkésztanító-képzés, amelyet viszont 1935-ben megszüntettek (A Konvent a döntést elfogadta.). Lelkésztanító-képző tanfolyam felállítására a kerület nem volt hajlandó. Valószínűleg a korábbi eredményekre tekintettel e kerülettel szemben a Konvent elnéző volt, nem kérte rajta számon – a tiszántúival ellentétben – a kötelező érvényű határozatának végrehajtását.⁴⁰ Mivel szintén számos kisebb gyülekezettel rendelkezett, különösen érintett volt a kérdésben a Tiszáninneni Egyházkerület is, amely rögtön a kezdeményezés mellé állt. Sárospatakon 1929 és 1942 között folyamatos volt a lelkésztanítói képzés. Támogatta a javaslatot a Dunamelléki Egyházkerület is, amely azonban csak 1934-ben indította el a képzést.⁴¹

A Tiszántúli Egyházkerület csak kezdetben állt a lelkésztanítóság bevezetése mellett. A képzést 1929-ben nem indította el, s csak a lelkésztanítói pályára készülőkhöz tartotta azt indokoltnak. Arra hivatkozott, hogy a lelkészképző intézet átszervezés alatt áll.⁴² Később hozzátette: csak a teoló-

³⁸ EK jkv. 1935. 125. sz. 150. p.; EK jkv. 1936. 299. sz. 322. p.; EK jkv. 1937. 267. sz. 327. p. A dunamelléki egyházkerületi közgyűlés hangsúlyozta: a lelkésztanító-képzéstől elvárja, hogy az iskolaszéki elnöki és a vallásoktatói feladatra, valamint az egyházmegyei iskola-felügyelet munkájára jobban felkészítsék a jövőbeni lelkészeket. – Uo. A megszűnéshez hozzájárulhatott, hogy 1935-ben a Dunántúli Egyházkerületnek Medgyaszay Vince személyében új püspöke lett. – ZOVÁNYI JENŐ: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Szerk.: Ladányi Sándor. Bp., 1977. 162. p.

³⁹ EK jkv. 1941. 244. sz. 271. p.; EK jkv. 1942. 270. sz. 348–349. p. A társítást a Dunántúli Egyházkerület határozottan elutasította, inkább a lelkésztanító-képzést állította volna vissza, ahogy a Tiszáninneni Kerület is. A társítás ellen volt az Erdélyi Egyházkerület is. A Tiszántúli Kerület nem foglalkozott érdemben a kérdéssel. – EK jkv. 1942. 51. sz. 40. p.; EK jkv. 1943. 360. sz. 460–461. p.; EK jkv. 1943. 360. sz. 460. p.

⁴⁰ EK jkv. 1931. 196. sz. 162. p.; EK jkv. 1935. 125. sz. 149–150. p.; EK jkv. 1936. 298. sz. 320. p.; EK jkv. 1937. 267. sz. 330. p.

⁴¹ Antal szerepét elhunyt (1934. dec.) után valószínűleg Ravasz László dunamelléki püspök vette át, aki Baltazár Dezső tiszántúli püspök 1936-ban bekövetkezett halálát követően a Konvent lelkeszi elnöke lett. Vö. EK jkv. 1939. 159. sz. 179. p.

⁴² EK jkv. 1927. 91. sz. 87–89. p.; EK jkv. 1932. 123. sz. 128–129. p.; EK jkv. 1934. 162. sz. 149. p.; EK jkv. 1935. 125. sz. 149. p.; EK jkv. 1930. 147. sz. 139. p. A debreceni lelkészképzés állami intézménybe, egyetemre kerülése valóban behatárolta a kerület lehetőségeit. Problémát jelentett továbbá a teológus hallgatók magas száma is. – SERI, 1984. 9–10., 42. p.

gusképzés öt évre emelése mellett tudja elfogadni a kötelező lelkésztanító-képzést. 1933-ban pedig súlyos anyagi helyzetére hivatkozott. A következő évben felvetette: az egyetemi képzést követően milyen feltételekkel szerezhetnék meg a teológusai a tanítói oklevelet.⁴³ Végül felmentette az egyetemen végzett hallgatókat a tanítói oklevél megszerzésének kötelezettsége alól, s helyette a középiskolai tanári diploma elnyerését javasolta számukra. Az Egyetemes Konvent kötelező lelkésztanító-képzést elrendelő határozatát „túlhajtott”-nak, a „parciális érdekek követelményeit túlhaladó”-nak titulálta. Azzal érvelt, saját területén jellemzően népes gyülekezetek vannak, ezért nemigen van szükség lelkésztanítóra. Hozzátette: az egyetemi teológiai karon megkövetelt mélységű és minőségű képzés nem egyeztethető össze a tanítóképzéssel, a szükséges anyagi források pedig nem állnak rendelkezésére. A konventi felszólításra úgy reagált, nem a Konvent, hanem a Zsinat hatáskörébe tartozik a szabályozás. A zsinati törvényekben pedig a tanítóképesítő vizsga nem szerepel a II. lelkészsképző vizsga feltételeként, ezért azt nem lehet kötelezővé tenni. A törvény ellenben előírja – húzta alá –, hogy a segédlelkézi gyakorlat két éves kell, hogy legyen.⁴⁴ Az Egyetemes Konvent tehát nem tudta érvényesíteni akaratát a Tiszántúli Egyházkerületben.⁴⁵ Seri értékelése szerint a képzés elrendelése „jóakarátú túlzás” volt a Konvent részéről: olyasmit követelt, amelynek a végrehajtása nem tartozott a jogkörébe.⁴⁶

⁴³ EK jkv. 1931. 200. sz. 167. p.; EK jkv. 1934. 162. sz. 149. p.; EK jkv. 1935. 125. sz. 149. p. (A kérdéssel az érintett debreceni intézmények, a lelkészképző és a tanítóképző intézet igazgatóját kereste meg.)

⁴⁴ EK jkv. 1936. 299. sz. 321. p.; Uo. 320–323. p.; EK jkv. 1937. 267. sz. 328. p. A kiegészítő lelkésztanító-képzésben az egyik évet lefoglalja a tanítóképzés. (Vö. 3. sz. táblázat.)

⁴⁵ Érvelését nem fogadta el, felmentést nem adott, ezért patthelyzet alakult ki. – EK jkv. 1937. 267. sz. 329–330. p.; EK jkv. 1938. 259. sz. 336–337. p. Az egyházkerület ragaszkodott ahhoz, hogy a Zsinat elé kerüljön az ügy. – EK jkv. 1939. 159. sz. 179. p.

⁴⁶ SERI, 1984. 40. p.

A lelkésztanító-képzés gyakorlati megvalósítása

A VKM a református egyház felvetését elfogadta, hozzájárult egy – akkorra már nagyrészt eltűnt – intézmény felélesztéséhez. A feltétele nem változott: a tanító lelkészeknek meg kell felelniük a tanítókkal szemben támasztott követelményeknek, azaz le kell tenniük a tanítóképesítő vizsgát. A tárgyalás annak részleteiről szólt. A miniszter – ahogy láthattuk – hajlandó volt a kompromisszumra: bizonyos kedvezményt adott a lelkészi tanulmányokra és az érettségi vizsgára való tekintettel.

A lelkésztanító-képzés először a kezdeményező Dunántúli Egyházkerület, illetve a Tiszáninneni Egyházkerület területén indult meg. 1929 őszén a pápai és a sárospataki teológián is megkezdődött a párhuzamos lelkészi és tanítói képzés. Ennek lényege, hogy a teológiai tanulmányok megkezdésével egy időben a hallgatók a teológiai akadémiákon tanítóképzős tárgyakat is felvették. A második évet követően a képzők I–IV. évének tananyagából tettek különbözeti vizsgát, a III. év végén pedig az V. osztály anyagából. Nem sokkal ezután kellett teljesíteniük a tanítóképesítő vizsgát. (Lásd 1. táblázat.) Mind a két teológia az I. és a II. évfolyam tantervébe iktatta be a tanítóképzős tárgyakat.⁴⁷

1. táblázat: A párhuzamos képzés (Pápa és Sárospatak)

Év	Lelkészképzés	Tanítóképzés
I.	Teológiai tanulmányok	Tanítóképzős tárgyak
II.		Tanítóképzős tárgyak Különbözeti vizsga a képzők I-IV. osztályának tananyagából.
III.		Tanítóképzős tárgyak + gyakorlat. Különbözeti vizsga a képzők V. osztályának tananyagából. Tanítóképesítő vizsga
IV.	Teológiai tanulmányok I. lelkészképesítő vizsga	-
V.	I. segédlelkészi év	
VI.	II. segédlelkészi év II. lelkészképesítő vizsga	

Pápán 1929 és 1935 között folyt párhuzamos lelkészi és tanítói képzés. Itt kb. 40 (38–42) lelkésztanító végzett.⁴⁸ Ez tantervi módosítást jelentett, amely azonban nem volt olyan nagymérvű, mint az 1930-ban elfogadott Marton-féle javaslat. Két új tárgyat vettek fel az I. évesek órarendjébe: énekelméletet (heti 2 óra) és zenét (2 óra). A teológiai tantervben szereplő tárgyak tartalmát pedig a tanítóképzés céljainak megfelelően kiegészítették. Emellett a hallgatók hetente felváltva egy egész napon át hospitáltak az

⁴⁷ EK jkv. 1930. 265. sz. 287. p., 5. sz. melléklet 449–452. p.

⁴⁸ EK jkv. 1930. 148. sz. 140. p.; EK jkv. 1931. 196. sz. 162. p.; EK jkv. 1933. 84. sz. 91. p.; EK jkv. 1934. 158. sz. 195–196. p.; EK jkv. 1935. 119. sz. 142. p.; EK jkv. 1936. 296. sz. 315. p. Az óraszámok az egyes tanévben változhattak, vö.: PÖLÖSKEI, 1981. 393–394. p.

állami tanítóképző intézet gyakorló elemi iskolájában. A következő évben új tárgyakkal bővült mind az I., mind a II. évesek órarendje. Az I. évesek a korábbiak mellett test- és élettant, rajzot és kézimunkát (heti 1-1 óra) tanultak, a II. éveseknek megmaradt heti 2 órában az énekelmélet és a zene, a test- és élettant, a rajzot, a kézimunkát és az egészségtant heti 1-1 órában tanulták. Az elsőévesek közül naponta 1-2 fő hospitált, a felsőbb évfolyam hallgatói hetente egyszer 2 óras közös tanítási előkészületen és próbatanításon vettek részt. Az alkotmánytan és jogi ismeretek, valamint a mezőgazdaságtan és közgazdaságtan kurzusok tananyagát kiegészítették. 1930/31-ben került sor először az I. különbözeti vizsgára.⁴⁹

A Dunántúli Egyházkerület nem helyezte az új képzési szerkezetet. 1933-ban – az anyagi helyzetre hivatkozva – a párhuzamos képzés fenntartása mellett döntött. Hallgatóinak azonban javasolta a nagykőrösi vagy a sárospataki tanfolyam elvégzését, hogy a teológiai képzés mentesüljön a tanítóképzős tárgytól.⁵⁰ Ez a döntés elővételezte az 1935-ben hozott határozatot, a közös képzés „szüneteltetését.” A teológia tanulmányi, kollokviumi, egészségügyi és anyagi szempontokra hivatkozott.⁵¹ Az egyházkerületi közgyűlés 1936-ban elzárkózott a lelkésztanító-képző tanfolyam felállítására elől, s a lelkésztanítóságot „egy mai korhoz egyáltalán nem illő, csak elégedetlenséget és félmunkát eredményező félszeg hivatali állás”-nak nevezte. A lelkésztanító alkalmazása helyett inkább a rendes lelkési állás megtartására biztatta a gyülekezeteit. (A döntés háttérében a lelkésztanítók fizetése körüli nézetkülönbség is meghúzódott.) Néhány évvel később (1941) az egyházkerületi közgyűlés revideálta álláspontját: az egyházközségek társítása helyett (akkor került rá sor, ha rendes lelkész a gyülekezet nem tudott fizetni) megoldásként visszatért a lelkésztanítók alkalmazásához.⁵²

A párhuzamos képzési modell megvalósításra került Sárospatakon, a Tiszáninneni Református Egyházkerület anyaiskolájában, a Sárospataki Református Főiskolán. Az 1929-ben indított képzés szerkezete megegyezett a pápaiéval (Lásd 1. táblázat.). Itt az énekelmélet és a zene mellett már az első tanévben előadtak test- és élettant.⁵³ Utóbb az első évfolyamon gazdaságtant is tanítottak. A bölcsészettörténet tanárának pedig tekintettel kellett lennie a tanítóképző intézeti lélektan tantárgy követelményeire. A hospitálással megkezdődött a hallgatók tanítási gyakorlata (heti 1 óra). A II. évfolyamon éneket és zenét tanultak (2 óra), nevelés- és tanítástant (1 óra), valamint tanítási gyakorlaton (3 óra) vettek részt a képző IV. éves hallgatóihoz társulva. A különbözeti vizsgára való felkészülés tehát átlag heti 5, illetve heti 7 óra többletet okozott. (Földrajzból és kézimunkából VKM engedéllyel nem vizsgáztak.)⁵⁴ Az 1930/31-es tanévben a helyi református tanítóképzőben került sor először az I. különbözeti vizsgára. Ezen a II. éves hallgatók 60%-a (12 fő) megbukott! Ennek okaként az elégtelen felkészült-

⁴⁹ EK jkv. 1931. 196. sz. 162. p.; EK jkv. 1932. 121. sz. 112. p.

⁵⁰ EK jkv. 1932. 123. sz. 129. p.; EK jkv. 1935. 119. sz. 144. p.

⁵¹ Az 1934/35-ben végzett teológusoknak már nem kellett megszerezniük a tanítói oklevelet. – EK jkv. 1935. 125. sz. 149–150. p. Vö. EK jkv. 1936. 298. sz. 320. p.

⁵² EK jkv. 1937. 267. sz. 329. p.; EK jkv. 1942. 51. sz. 40. p.

⁵³ EK jkv. 1931. 196. sz. 162. p.

⁵⁴ EGEY, 1980. 3. p.

séget, illetve a zenei hallás hiányát jelölték meg. Az eredmények láttán hét hallgatót felmentettek, a többieknek viszont folytatniuk kellett – a teológiai tanárok kritikája ellenére – tanítói tanulmányaikat. A képesítő vizsgára jelentkezők száma a következő években jelentősen visszaesett. Bukásra a magas követelmények miatt még így is volt példa.⁵⁵

Ahogy fentebb írtuk, a párhuzamos lelkésztanító-képzést új, kiegészítő képzés váltotta fel. Ezt mutatja be a 2. táblázat. A lelkésztanítói tanfolyam végén a hallgatóknak először osztályvizsgát, majd tanítóképesítő vizsgát kellett tenniük. Utóbbi annyiban különbözött a teljes képesítő vizsga anyagától, hogy a jelentkezők hit- és erkölcsstanból, valamint a mennyiségstanból felmentést kaptak. A tanítói oklevélbe hit- és erkölcsstanból a teológia tantervük által ajánlott jegy került be, a lélektan-logika, a német, a természetrajz-kémia, a mennyiségtan és a fizika jegyet pedig az érettségi bizonyítványból másolták át.⁵⁶

2. táblázat: A kiegészítő képzés (Nagykőrös)

Év	Lelkeszi képzés	Tanítói képzés
I.	Teológiai tanulmányok	Heti 2–2 óra ének-zene.
II.		
III.		
IV.	Teológiai tanulmányok I. lelkeszképesítő vizsga	Lelkesztanító-képző tanfolyam (30 óra) Osztályvizsga Tanítóképesítő vizsga*
V.	- (Felmentés a segédlelkeszi szolgálat alól.)	
VI.	Segédlelkeszi év II. lelkeszképesítő vizsga	

* Kivétel: hit- és erkölcsstan, lélektan-logika, német, természetrajz-kémia, mennyiségtan, fizika.

A lelkésztanítói tanfolyam indítására a nagykőrösi református tanítóképző vállalkozott, amely 1934/35-ben párhuzamossá tette az V. osztályát. A fenntartó teljesítette a miniszter egyes feltételeit: az első tanévben két új tanárt alkalmazott, valamint új gyakorló „iskolát” létesített (azaz – összevont – osztályt jelölt ki). Ettől kezdve az V. b osztály a lelkésztanító-képző tanfolyam növendékeiből állt. A képzést az 1942/43-as tanévben a súlyos lelkészhiányra hivatkozva már nem hirdették meg.⁵⁷ Összesen 120 lelkesz-

⁵⁵ EK jkv. 1932. 121. sz. 112. p.; EGEY, 1980. 4–5. p.; SERI, 1984. 38–40. p. Pápán kétségkívül jobbak voltak az eredmények.

⁵⁶ EK jkv. 1933. 1. sz. melléklet, 358–359. p.

⁵⁷ EK jkv. 1935. 125. sz. 149. p.; EK jkv. 1936. 251. sz. 261–268. p.; EK jkv. 1937. 204. sz. 259–264. p., 265. sz. 324. p.; EK jkv. 1938. 192. sz. 157. p., 166–167. p., 196. sz. 237. p.; EK jkv. 1939. 183. sz. 239. p., 152. sz. 174. p.; EK jkv. 1940. 309. sz. 345. p., 350. p.; EK jkv. 1941. 239. sz. 259. p.; EK jkv. 1941. 312. sz. 426. p.; EK jkv. 1942. 79. sz. 123., 128–129. p., 132. p.; EK jkv. 1942. 57. sz. 47. p.; EK jkv. 1943. 201. sz. 264., 269. p., 166. sz. 152. p.; DONÁTH, 2008. 382. p.

tanító végzett itt az évek során, közülük néhányan Debrecenből vagy Sárospatakról érkeztek.⁵⁸ A tanfolyam munkájáról Ravasz püspök kérésére több értékelés született. Váczy Ferenc nagykőrösi tanítóképző intézeti igazgató szerint a hallgatókban nem fejlődött ki a nevelői gondolkodás, nem vették figyelembe, hogy az iskola a missziói munka terepe. Juhász Béla tanfolyami osztályfőnök nézete alapján pedig nem látták át a két hivatás közötti kapcsolatot. A véleményeket Ravasz elküldte a Budapesti Theológiai Akadémia tanárainak, akik megütközéssel fogadták a kritikai észrevételeket, s nem vették azokat figyelembe, amit Seri magasabb rangjukkal magyarázott.⁵⁹

A Tiszáninneni Egyházkerület a Dunamellékihez hasonlóan üdvözölte a kiegészítő képzést.⁶⁰ Ennek módjáról tárgyalásokat kezdeményezett a VKM-mel, amelyek eredménnyel zárultak. 1935-ben a sárospataki főiskola is áttért a kiegészítő képzésre, amely azonban néhány lényeges pontban eltért a nagykőrösitől. Mivel a pataki teológus hallgatók száma alacsony volt, nem szerveztek külön lelkésztanító-képző tanfolyamot, hanem különböző vizsgát⁶¹ írtak elő, s annak letételét követően iratkoztak be a segédlelkészek a tanítóképző V. osztályába. Nem indítottak tehát külön osztályt számukra, hanem a tanítóképző rendes hallgatóival együtt játak az órákra. A VKM javasolta, hogy azon tárgyak (hit- és erkölcstan, magyar irodalom, német, mennyiségtan) helyett, amelyekből nem kell vizsgáznuk, számukra hasznosabb – a tanítóképző III. és IV. osztályában szereplő – tárgyakat tanítsanak, mint földrajz, rajz, ének-zene, tanítási gyakorlat. Ez azt jelentette volna, hogy bejárnak az alacsonyabb évfolyamok óráira. Az egyházkerület az indítványt elfogadta, a végrehajtásáról nincs információnk. Az énektanulmányokat – Nagykőröshöz hasonlóan – Sárospatakon is már megkezdték a teológusképzés ideje alatt. A teológia kötelező volt kb. heti egy, pontosabban évente minimum 30 énekórát biztosítani a lelkészjelöltek számára. A II. évfolyamtól kezdve a hallgatók bejárhattak a tanítóképző óráira hospitálni. A tanítóképzés végén a segédlelkészek tanítóképesítő vizsgát⁶² tettek, s a rendes tanulókhoz hasonlóan nekik is meg kellett szerezniük a kántori képesítést, ami plusz nehézséget jelentett.⁶³ (Sárospatakon tehát a kiegészítő képzésnek sajátos variánsa valósult meg konventi és VKM engedéllyel.) A képzés 1936/37-ben kezdődött el és 1942-ig tartott. Megszüntetéséről nem született külön határozat. Feltételezésünk szerint a nagykőrösi tanfolyam berekesztésének híre váltotta ki. Mind a teológiai akadémia, mind a tanítóképző tanári kara üdvözölhette aényt.

⁵⁸ SERI, 1984. 23., 38. p. (A képzés költségeihez a többi egyházkerület nem járult hozzá – noha ezt az indításkor javasolta a Dunamelléki Egyházkerületi Tanács. Uo. 11. p.)

⁵⁹ SERI, 1984. 28–30., 35. p.

⁶⁰ EK jkv. 1932. 123. sz. 129. p.

⁶¹ Tárgyai: test- és élettan, nevelés-tanítás- és módszertan, gazdaságtan, rajz, ének-zene, kézimunka.

⁶² Írásbelit csak a neveléstudományi tárgyak köréből kellett tenniük. A szóbeli vizsga tárgyai: neveléstudományi tárgyak, magyar nyelvtan, alkotmánytan, Magyarország földrajza és gyakorlati tanítás.

⁶³ EGEY, 1980. 12–20. p.; EK jkv. 1933. 84. sz. 91. p.; EK jkv. 1935. 125. sz. 149. p.; EK jkv. 1938. 196. sz. 237. p.; EK jkv. 1939. 152. sz. 174. p.; EK jkv. 1941. 239. sz. 259. p.; EGEY, 1980. 12–13. p.; EK jkv. 1936. 298. sz. 320. p.

Patakon a párhuzamos képzésben 5 fő, a kiegészítőben pedig 8, azaz összesen 13 fő végzett. 6 teológus hallgató a nagykorúsi tanfolyamot végezte el.⁶⁴ A számadat azért meglepő, mert a képzést 1929/30-ban kötelezővé tették, s azt az 1933/34-es tanévtől ismételten előírták. Oka a felmentettek magas számában és a szigorú követelményekben kereshető. A tanítóképző semmilyen kedvezményt nem adott a lelkészjelöltek és a segédlelkészek számára. Ugyanazon feltételeknek kellett megfelelniük, mint a tanítóképző rendes növendékeinek.⁶⁵

A lelkésztanítók alkalmazása

1935-ben az Egyetemes Konvent egyik bizottságának javaslatára az egyházkerületek kijelölték azokat az egyházközségeket (ún. lelkésztanítói helyeket), amelyeknek üresedés esetén lelkésztanítókat kellett alkalmazniuk. A Dunántúlon 8, a Tiszáninneni Egyházkerületben 17 (majd 16⁶⁶), a Dunamelléki Egyházkerületben 70 (ebből 45 a Felsőbaranyai Egyházmegegyében) ilyen gyülekezet volt, a Tiszántúlon pedig egyetlenegy sem.⁶⁷A lelkésztanítók száma ennél alacsonyabb volt (vö. 3. táblázat).

3. táblázat: A lelkésztanítók száma a református népiskolákban

Tanév	Lelkésztanító
1929/30.	2
1930/31.	n. a.
1931/32.	8 (csak a Dunántúlon)
1932/33.	13
1933/34.	14
1934/35.	14
1935/36.	21
1936/37.	11
1937/38.	13
1938/39.	22
1939/40.	28
1940/41.	36
1941/42.	35

Forrás: az Egyetemes Konvent közgyűlési jegyzőkönyvei⁶⁸

A 3. táblázatból látható, hogy egy hullámvölgyet leszámítva (1936/37–1937/38.) a vizsgált időszakban egyre több lelkésztanító dolgozott református népiskolában. Mivel a számuk meghaladta a képesítés nélküli pedagóg-

⁶⁴ EGEY, 1980. 19–20. p.

⁶⁵ EK jkv. 1931. 198. sz. 164. p.; EGEY, 1980. 15–16. p.; SERI, 1984. 39. p.

⁶⁶ EK jkv. 1938. 199. sz. 242. p.

⁶⁷ EK jkv. 1937. 269. sz. 230–231. p.; A Dunamelléki Református Egyházkerület 1935. évi november hó 18. és 19. napjain tartott rendes közgyűlésének és 1937. évi egyházkerületi tanácsi és bírósági ülésének jegyzőkönyve. Bp., 1935. (továbbiakban: DMREK jkv.) 1935. 42. sz. 36–38. p.

⁶⁸ EK jkv. 1931. 275. sz. 283. p.; EK jkv. 1932. 195. sz. 231. p.; EK jkv. 1933. 148. sz. 202. p.; EK jkv. 1934. 218. sz. 329. p.; EK jkv. 1935. 168. sz. 238. p.; EK jkv. 1936. 265. sz. 287. p.; EK jkv. 1937. 232. sz., 288. p.; EK jkv. 1938. ápr. 167. sz. 206. p.; EK jkv. 1939. ápr. 115. sz. 143. p.; EK jkv. 1940. ápr. 229. sz. 229. p.; EK jkv. 1941. 215. sz. 225. p.; EK jkv. 1942. 102. sz. 181. p.; EK jkv. 1943. 235. sz. 339. p.

gusok számát, feltételezhetjük, hogy közülük többen elvégezték a lelkésztanítóképzést.

Felmerülő nehézségek

A nehézségek főként a lelkészi és a tanítói képzés céljának és tartalmának összehangolása kapcsán merültek fel, ahogy erre fentebb már rámutattunk.⁶⁹ A lelkészképzés érdekei (annak magasabb presztízse, eredményes megvalósítása, először a túltermelés, majd az elnéptelenedés problémája) az egyház és vezetői számára nem lehettek másodlagosak. Ez befolyásolta a lelkésztanítóképzést.⁷⁰

A teológiai akadémiák tanárainak csoportja különösen érintett volt a kérdésben. 1927-ben a Teológiai Tanárok Konferenciája még a kötelező lelkésztanítóképzés mellett érvelt, elrendelését „egyetemes egyházpedagógiai szempontból” szükségesnek tartotta. (Ezzel a véleményével a Konvent is azonosult.⁷¹) Egy évvel később – hozzátesszük: reagálva a VKM állásfoglalására⁷² – már csak akkor fogadta el, ha a teológushallgatóktól nem várják el a teljes tanítóképesítő vizsga letételét. A Teológiai Tanárok Konferenciája 1928-ban Pápán ugyanis kimondta: a két teljes tartalmú képzés előírása veszélyeztetné a lelkészképzés legfőbb célját: „A teológusok a két oklevél [...] megszerzésének intellektuális munkájával birkózva nem jutnak el az evangélium erőinek olyan befogadásához, mint az egy szükséges dologhoz, mely őket az ige szolgálatára készkékké és képesekké tenné.” Ezért ebben az esetben csak a fakultatív tanítóképzést tartotta helyénvalónak. A teológiai tanárok 1930-ban már az egyidejű képzést „összegegyeztetetlenné” mondták ki. Szerintük az mind a kettő képzési ág számára hátrányos. Az ekképpen nyert tanítói végzettség színvonalában elmarad a tanítóképzőkben megszerzett tudástól, ami a református iskolákat hátrányos helyzetbe sodorja. Problémásnak látták a gyakorlótanítás megszervezését és javadalmazását. A lelkészképzés tudományos színvonalát pedig szerintük lehetetlen megtartani. Az a tanítóképzés beiktatásával éveket veszít. Szakadék keletkezik továbbá az egyetemi és az akadémiai teológusképzés között.⁷³ Többször felmerült, hogy a tanítóképzés elvonja a teológushallgatókat a gyülekezeti munkától.⁷⁴

A teológusképzést megkezdő hallgatók számára a tanítóképzés inkább teher volt, előnyét csak később, már a munka világában tapasztalták meg néhányan: „Nem egész szívvel voltunk itt” – emlékezett vissza az egyik volt

⁶⁹ Nem véletlenül hangsúlyozta a nagykőrösi lelkésztanítóképző tanfolyam megnyitásakor Váczy Ferenc igazgató Lutherre hivatkozva, hogy nem lehet diszharmonióról beszélni, mert mindkét állás „nevelés”. – DONÁTH, 2008. 383. p. Ugyanezt emelte ki Tóth Lajos szekszárdi lelkész 1935-ben megjelent tanulmányában. – SERI, 1984. 16. p.

⁷⁰ EK jkv. 1931. 200. sz. 168–174. p.; EK jkv. 1934. 160. sz. 148. p.; EK jkv. 1941. 239. sz. 249. p.; EK jkv. 1942. 44. sz. 24. p.; EGEY, 1980. 2. p.

⁷¹ EK jkv. 1927. 91. sz. 88. p.

⁷² A VKM 1927-ben még ragaszkodott a teljes tanítóképesítő vizsga teljesítéséhez. – MRE. ZSL. 2/a 90. a. 3710/1927. sz. (= Jegyzőkönyv a református egyetemes konvent elnöki tanácsának Budapesten, 1927. évi november hó 8-án tartott üléséről.)

⁷³ EK jkv. 1929. 102. sz. 110. p.; EK jkv. 1931. 200. sz. 170–172. p.

⁷⁴ EK jkv. 1930. 5. sz. melléklet 451. p.; EK jkv. 1931. 200. sz. 166. p.

Kőrös-parti diák.⁷⁵ Göde Lajos nagykőrösi lelkész szerint „nem a maguk jószántából jöttek hozzánk, hanem felsőbb rendelés folytán. Abban, hogy itt kellett lenniük, valami büntetésfélét láttak...”⁷⁶ A lelkészjelöltek nagy többsége nem akart alacsonyabb presztízsű képzésben részt venni, munkát ellátni. (Eleve gondot jelentett a kis falusi gyülekezetek lelkészi utánpótlásának biztosítása.) Főleg az első tanfolyamok hallgatói lázadtak a képzés ellen, ezért teljesítették pontatlanul vagy késedelmesen a kötelességeiket, ezért nem fogadták el a számukra már szokatlan szabályokat, mint például a kötelező óralátogatás.⁷⁷ A lelkészhallgatók hozzáállásából és életkorából fakadhattak azok a fegyelmi problémák, amelyekre Sárospatakon panaszkodtak.⁷⁸

Azokon az akadémiákon, amelyek előírták a tanítói képesítés megszerzését, felmentést pályaalkalmatlanság címén, rossz zenei hallás esetén vagy az egészségi állapotra hivatkozva lehetett kérni.⁷⁹ A Konvent a lelkésztanító-képző tanfolyam elvégzése alól a zenei hallás hiánya mellett középiskolai tanári tanulmányok vagy magasabb szintű tudományos teológiai képzés folytatása esetén engedett felmentést. A döntés jogát az egyházkerületi közgyűlések kezébe helyezte.⁸⁰ A teológushallgatók a tanítóképzést szükségtelen kitérőként élték meg: „Sokan úgy érezték, hogy ezzel elkanyarodnak hivatásuk gyakorlásától, s az itt szerzett képesítésre úgy sem lesz szükség, csak szórványos esetekben. Továbbá: úgy éreztük, hogy az akadémiai képzés szintjétől ezzel visszacsúszunk a középiskolás képzés szintjére. Végül az sem volt közömbös, hogy egy gyakorlatilag inaktív esztendő következett el, ami anyagilag is terhet jelentett, mert abban az időben nem volt ingyenes a teológiai képzés sem, és keresőképtelen állapotunkban még egy év a szülőket terhelte.”⁸¹ Az anyagi teher már a képzés során keletkezett: tankönyveket kellett vásárolni, kifizetni a vizsgadíjakat.⁸²

Problémaként jelentkezett továbbá, hogy a lelkésztanító-képzésbe csak a férfi teológushallgatók kapcsolódhattak be. Klebelsberg Kuno 1927-ben kiadott rendeletében korlátozás nélkül megengedte, hogy a református teológiai akadémiák felvehessenek nőket is.⁸³ Ezt követően egyre több nő iratkozott be a teológiákra. Ők azonban nem teheték le a lelkészképesítő vizsgákat, ezért lelkészként nem, csak vallástanárként tudtak elhelyezked-

⁷⁵ Tóth János lelkészt idézi: SERI, 1984. 50. p.

⁷⁶ Idézi: SERI, 1984. 29. p.

⁷⁷ Uo. 17., 30., 21–22., 17–18. p. A mulasztások száma utóbb a szigorú szabályozás miatt csökkent. Az egyházkerületi tanács ugyanis elrendelte, hogy a tanítóképzőnek minden hónapban fel kell terjesztenie a hiányzók névsorát az indoklással együtt, és mellékelnie kell a véleményét arról, hogy szerinte elfogadható-e a mulasztás. A püspököt pedig felhatalmazta, hogy szükség esetén fegyelmi eljárást indítson. – DMREK jkv. 1937. szeptember 19., 32. sz. 208. p.

⁷⁸ KÖDÖBÖCZ JÓZSEF: Tanítóképzés Sárospatakon. A kollégiumi és középfokú képzés négy évszázada. Bp., 1986. 242. p. A tanítóképző igazgatója nem látott ilyen problémát, ld.: EGEY, 1980. 20. p.

⁷⁹ EK jkv. 1933. 84. sz. 91. p.; vö. EK jkv. 1931. 200. sz. 169., 173. p.

⁸⁰ EK jkv. 161. sz. 149–150. p. A Dunamelléken külföldről visszatérve meg kellett kezdeni a tanítóképzést. – SERI, 1984. 44. p.

⁸¹ Dr. Kiss János ny. lelkészt idézi: SERI, 1984. 45. p.

⁸² EK jkv. 1931. 199. sz. 165. p.; 200. sz. 171. p.

⁸³ PUKÁNSZKY BÉLA: A nőnevelés évezredei. Bp., 2006. 164. p.

ni. 1925-ben fel sem merült, hogy a nők is részt vegyenek a lelkésztanítói képzésben, azt 1932-ben vetette fel Antal.⁸⁴ Oka az volt, hogy a pápai református tanítónőképző intézetben a teológia női hallgatóit is képesítő vizsgára bocsátották, amit a VKM képviselője kifogásolt.⁸⁵ Ezt követően határozta el az egyház vezetése, hogy tisztázza a kérdést a Minisztériummal.⁸⁶ A Dunántúli Egyházkerület közgyűlése az alábbi érveket sorakoztatta fel: „Bár igaz, hogy ők rendes lelkészek s így lelkésztanítók sem lehetnek, de mint tanítónők, katecheták vagy belmissziói munkások pedagógiai munkát végeznek s a református nőnevelés érdekében elsőrendű fontosságú, hogy egyházaink minél több lelkészi képesítésű női tanerővel rendelkezzenek.” Az Egyetemes Konvent a javaslatot – a kerületek meghallgatása után – elfogadta. A VKM viszont elutasította a megkeresést: kijelentette, a teológiák nőhallgatói nem vehetnek részt a lelkésztanító-képző tanfolyamon, mert nem szentelhetők lelkészekké.⁸⁷

A lelkésztanító-képzés visszaállításának felvetésekor, a majdani tanítóképesítő vizsga tartalmáról írt első – Tiszántúlról érkező – javaslatban már szóba került a jogosítvány kérdése. A képzés és a vizsgák tartalmáról folytatott több forduló egyeztetésnek folyamán szintén szó volt a tanítói és a lelkésztanítói képzettség ekvivalenciájáról. Az egyház általános érvényűnek, a tanítóival egyenrangúnak tekintette a képesítést, s a VKM is így nyilatkozott erről.⁸⁸ A tanítók azonban, úgy látszik, aggódtak az állásaik miatt, mert az Országos Református Tanítóegyesület 1932-ben arra kérte a Konventet, hogy a lelkésztanító-képzést lezáró oklevél kifejezetten a lelkésztanítói állások betöltésére jogosítson. (A Konvent elutasította a javaslatot.⁸⁹) 1933-ban már Hóman Bálint is azt hangsúlyozta: nem egyezik a lelkésztanító- és a tanítóképzés színvonala. A VKM már korábban is arra bízta az egyházat, hogy inkább tanítói oklevéllel rendelkező hallgatókat vegyen fel a teológiákra.⁹⁰ Egy évvel később pedig már azt kérte a Konventől, a lelkésztanító-képzés során nyert tanítói oklevél záradékában fejezzék ki az „eredeti rendeltetését.”⁹¹ A miniszteri indítvány határozott ellenzést váltott ki, a Konvent kihangsúlyozta, elvi megállapodás született arról,

⁸⁴ Ezekben az években a lelkész-túltermelés miatt a lelkész-nők elhelyezkedési nehézségekkel küzdhettek.

⁸⁵ Sárospatakon egy nő szerzett a férfi teológusjelöltekkel együtt 1931/32-ben tanítói oklevelet. – EGEY, 1980. 5. p.

⁸⁶ MRE. ZSL. 2/a 90. b. 4060/1932. sz. (= Jegyzőkönyv a református egyetemes konvent elnöki tanácsának Budapesten 1932. évi november hó 26-án tartott üléséről.)

⁸⁷ EK jkv. 1933. 88. sz. 96–98. p.; EK jkv. 1934. 163. sz. 150. p., 1. sz. melléklet, 335–337. p.

⁸⁸ EK jkv. 1927. 91. sz. 88. p.; EK jkv. 1929. 102. sz. 113. p.; EK jkv. 1932. 123. sz. 125. p.; EK jkv. 1933. 84. sz. 91. p.

⁸⁹ EK jkv. 1933. 86. sz. 96. p. Hozzátesszük: tanítói túltermelés volt a korban. (Vö. EK jkv. 1934. 200. sz. 215. p.)

⁹⁰ EK jkv. 1934. 1. sz. melléklet 336–337. p.; EK jkv. 1932. 123. sz. 128. p.; EGEY, 1980. 6–7. p.

⁹¹ A javasolt szöveg: „Mivel ezek szerint N.N. a szabályszerű követelményeknek megfelelt, őt azoknak a református gyülekezeteknek ..... tannyelvű elemi népiskoláiban való tanításra képesítettnek nyilvánítjuk, amelyekben az oktatást is a lelkész látja el.” (EK jkv. 1935. 124. sz. 142. p.)

hogy az ekképpen szerzett tanítói oklevél a rendes tanítói oklevéllel azonos érvényű. Hozzátette, viszont a lelkésztanítókat továbbra is „rendszerint” lelkésztanítói állásokban alkalmazza.⁹² A VKM elfogadta az érvelést, s reményének adott hangot: a lelkésztanító-képzés nem fog a szükségleteket meghaladó mértéket öltetni.⁹³

Vita tárgyát képezte továbbá az állás természete, hogy a lelkésztanítók tanító lelkészek vagy lelkészkedő tanítók. (E kérdés inkább elméleti természetű volt. A lelkésztanítók egyértelműen elsődlegesen lelkészek voltak.) Mindez a felügyelet és a fizetés szempontjából volt lényegbevágó. A VKM attól tartott, hogy a lelkésztanítókat egyházi jellegüknél fogva kevésbé tudja ellenőrizni, mint a tanítókat.⁹⁴ Elhúzódó vita bontakozott ki a lelkésztanítók fizetéséről is: a teljes lelkészi vagy tanítói fizetést egészítsék ki? A VKM azt javasolta, hogy a lelkészi fizetést vegyék alapul, s ehhez járuljon hozzá a tanítói helyi javadalom egy része (min. egyharmada és a teljes földjáraadék), emellett hajlandó volt tanulónként segélyt (évi 25 P/főben kvázi tandíjkárpótlást) fizetni. Általános érvényű megállapodás azonban nem született. A lelkésztanítók fizetésük elégtelenségére panaszkodtak. Az egyházi hatóságok kérvényezték, hogy a lelkésztanítók is kapják meg a tisztviselőket – így a tanítókat – illető állami kedvezményeket (például a kedvezményre jogosító arcképes vasúti igazolványt).⁹⁵

A lelkésztanítóság előnyei

Az egyház számára a lelkésztanítóság újbóli bevezetése lehetővé tette a kisiskolák megmentését. De milyen előnyökkel járt a lelkésztanító-képzés a lelkészek számára? A Seri András által készített interjúkból erre a kérdésre is választ kapunk. A lelkésztanítói tanfolyamon résztvevők közül Rác Lajos és Tóth János Nagykovács szellemiségét, élénk társasági életének szellemi horizontot tágító hatását említette. Rác pozitívumként emelte ki, hogy a helyi gimnázium internátusában nevelőtanári állást kapott. Tóth aláhúzta: az egy év viszonylagos szabadsága lehetőséget adott az önképzésre.⁹⁶ Ugyanezt emelte ki dr. Kiss János is.⁹⁷ A tanfolyam résztvevői bekapcsolódhattak a gyülekezeti munkába, így lelkészi gyakorlati tapasztalatot gyűjthettek.⁹⁸ Részt vettek a tanítóképző intézet vallásos ifjúsági egyesületeinek a munkájában.⁹⁹ Többen kitértek arra, hogy a tanítóképzés során tanultak hasznosnak bizonyultak a lelkészi szolgálat alatt, a vallások-

⁹² Uo. Vö. EK jkv. 1936. 299. sz. 322. p.; Vö. MRE. ZSL. 2/a 90. b. 4790/1934. sz. (= Jegyzőkönyv a református egyetemes konvent elnöki tanácsának Budapesten, 1934. augusztus 13-án tartott üléséről.)

⁹³ EK jkv. 1936. 301. sz. 324. p.

⁹⁴ EK jkv. 1930. 149. sz. 140. p.

⁹⁵ EK jkv. 1927. 199. sz. 199. p.; EK jkv. 1928. 228. sz. 233–234. p.; EK jkv. 1929. 102. sz. 112. p.; EK jkv. 1930. 149. sz. 140. p.; EK jkv. 1931. 200. sz. 167. p.; EK jkv. 1935. 191. sz. 261–262. p.; EK jkv. 1937. 267. sz. 329–330. p., 291. sz. 352–353. p.; EK jkv. 1939. 134. sz. 156. p., 135. sz. 156. p.; EK jkv. 1941. 244. sz. 270–271. p.

⁹⁶ Idézi: SERI, 1984. 46., 50. p.

⁹⁷ Uo. 45. p.

⁹⁸ Uo. Rác Lajos pontos adatokat közöl erre vonatkozóan – cáfolni próbálva az ellenkező állításokat. Uo. 47–48. p.

⁹⁹ Uo. 26–27. p. (A szerző szerint a gyülekezeti munka főleg erre koncentráldott.)

tatói munka során. Megismerhették a gyermek lelki és szellemi világát, így könnyebben kapcsolatot tudtak létesíteni a gyermekekkel és a fiatalokkal.¹⁰⁰ A neves pasztorálszichológus, Gyökössy Endre osztályfőnökének, Juhász Bélának a hatását emelte ki, aki elindította őt a lélektani tanulmányok irányába, hogy ne csak a „legelőcskéket,” de a „juhocskákat” is ismerje. Volt olyan lelkész, aki várakozásával ellenében lelkésztanítói állásban helyezkedett el. Ő a megélhetését köszönhette a kettős képzésnek.¹⁰¹

A lelkésztanító-képzést a tárgyalt időszakban – eddigi kutatásaink szerint – csak a református egyház szerveztette meg. Erre vonatkozó javaslatok azonban más felekezetek tagjai részéről is születtek. Dohány József az ortodox *Zsidó Újság*-ban 1926-ban több tanulmányban is indítványozta „pap-tanító-képezdek” felállítását. Szerinte az összevont képzéssel biztosítani lehetne a népiskolai tanítók vallásos szellemben történő nevelését, s ezáltal az izraelita felekezet újjászületését. Véleménye szerint a nevelőknek papoknak kell lenniük, mert az istenfélelem átültetése lényegesen fontosabb célja az iskolának, mint a világi ismeretekre történő oktatás. Márpedig kizárólag a papok tudják – folytatta – a „vallásbeteg” tanulókat „zsidó-egészségessé” tenni.¹⁰²

A két képzés összekapcsolására tett indítványt Becker Vendel katolikus pap, tanítóképző-intézeti igazgató. Véleménye szerint „a katolikus iskola előcsarnoka a templomnak,” ezért a pap és a tanító nevelőmunkájának összhangban kell állnia egymással.¹⁰³ Ez szerinte úgy érhető el, ha ugyanazon szellemű és tartalmú pedagógiai képzést kapnak mindketten. A papnak – fűzte hozzá – nemcsak mint vallásoktatónak, hanem „minden ténykedésében szüksége van pedagógiai ismeretekre,” azaz lelkipásztoroként, iskolaszéki elnökként, esetleg tanfelügyelőként. Közös, főiskolai szintű képzésüknek „fel kell ölelnie a teljes pedagógiai és didaktikai képzést, a népiskolai tárgykörök részletes módszerét, az iskolán kívüli népművelésre való képzést, a gazdasági, közgazdasági, szociológiai és szociálpolitikai képzést, végül [sic!] az egyházi liturgikus és népénekre való képzést.” Ez a tárgyak közös látogatását jelentette volna.¹⁰⁴ Nem igazolható, de lehetséges, hogy Beckert a lelkésztanító-képzés inspirálta javaslata megfogalmazására.¹⁰⁵

* * *

A lelkésztanítóóság archaikus formája az 1920-as évek második felétől az 1940-es évek elejéig ismét általánosan bevezetésre került Magyarországon. A kísérlet, egy kora újkorban általánosan elterjedt intézmény visszahozatala, mind a református egyház, mind a Vallás- és Közoktatásügyi Minisz-

¹⁰⁰ Uo. 49., 51. p. (Nagykőrösön 1943-ban a tanítói képesítést a vallásoktató lelkészi pályázat feltételévé tették. – Uo. 49. p.)

¹⁰¹ Uo. 44., 45., 49. p.

¹⁰² DOHÁNY JÓZSEF: Pap-tanítókat. In: *Zsidó Újság*, 1926. 19. sz. 3–4. p.; UÓ: Pap-tanítókat. In: *Zsidó Újság*, 1926. 27. sz. 3–4. p.

¹⁰³ BECKER VENDEL: A főiskolai tanítóképzés problémája: Tanítóképzés és papnevelés. Szeged, é.n. 38. p. (A tanulmány 1938 előtt született, valószínűleg már az 1930-as években.)

¹⁰⁴ Uo., 40., 42. p.

¹⁰⁵ Hatásáról ld.: DONÁTH, 2008. 380–382. p.

térium részéről engedmények megtételét feltételezte. A kormányzat valószínűleg politikai okokból belement a kompromisszumba, viszont a legfontosabb követelményeihez szigorúan ragaszkodott. A tárgyalások sikeréhez minden bizonnyal szükség volt Antal Géza befolyására, jó kapcsolataira.

FÜGGELÉK

1. Marton János (sárospataki teológiai akadémia) tantervjavaslata (1930)¹⁰⁶

A képzés tartalma

Évfolyam	Tantárgy	Heti óraszám
I.	Neveléstan és lélektan	2
	Tanítási gyakorlat	3
	Ének (egyházi ének is)	2
	Zene	2
	Test- és élettan	1
	Gazdaságtan	1
	Alkotmánytan, jogi ismeretek	1
	Testgyakorlás	2
	Összesen	14
	Teológiai tárgyakkal együtt	33/34
	II.	Neveléstan (módszertan, iskola-szervezetten)
Módszertan		1
Tanítási gyakorlat		3
Ének (egyházi ének is)		2
Zene		2
Közgazdaságtan		1
Egészségtan		1
Testgyakorlás		2
Összesen		14
Teológiai tárgyakkal együtt		32

Az I. különbözeti vizsga (II. évf. végén) tárgyai:

- test- és élettan, nevelés- és tanítástan, tanítási módszertan, gazdaságtan, rajz (ha a gimnáziumban rendkívüli tárgyként nem tanulta), ének, zene.¹⁰⁷

A II. különbözeti vizsga (III. évf. végén) tárgyai:

- neveléstan, iskola-szervezetten, nevelési és tanítási gyakorlat, alkotmánytan, egészségtan, közgazdaságtan, rajz, ének, zene, testgyakorlás.

Tanítóképesítő vizsga (IV. évf. elején, szeptemberben):

- írásbeli vizsga a pedagógia köréből,
- szóbeli vizsga: neveléstan lélektani vonatkozásokkal, tanítástan és módszertan, neveléstörténet és iskola-szervezetten, tanítási gyakorlat, magyar nyelvtan, a történelem módszertana, alkotmánytan, Magyarország földrajza.¹⁰⁸

¹⁰⁶ EK jkv. 1930. 5. sz. melléklet, 449–452. p.¹⁰⁷ Földrajz és szerves kémia a VKM engedélyével kimarad.¹⁰⁸ Hittan, magyar, német, mennyiségtan a VKM engedélyével kimarad.

2. A pápai teológiai akadémia tantervjavaslat (1930)¹⁰⁹

Évfolyam	Tantárgy	Heti óraszám
I.	Neveléstan	2
	Tanítási gyakorlat	3
	Ének	2
	Egyházi ének	1
	Zene	2
	Test- és egészségtan	1
	Mezőgazdaságtan	1
	Alkotmánytan	2
	Testgyakorlás	2
	Összesen	16
	Teológiai tárgyakkal együtt	39
II.	Neveléstan	2
	Tanítási gyakorlat	3
	Ének	2
	Egyházi ének	1
	Zene	2
	Közgazdaságtan	2
	Testgyakorlás	2
	Valláslélektan	1
	Összesen	15
	Teológiai tárgyakkal együtt	33

---

¹⁰⁹ EK jkv. 1930. 5. sz. melléklet, 451–452. p.

3. A lelkésztanítói tanfolyam végleges óraterve¹¹⁰

Tantárgy	Heti óraszám
Test- és élettan	1
Nevelés-tanítás és módszertan	2
Neveléstörténet	1
A népoktatás szervezete	1
Pedagógiai gyakorlat	1
Tanítási gyakorlatok	8
Magyar nyelv és irodalom (főképp nyelvtan)	1
Magyarország földrajza, lakóhelyismeret	2
Alkotmánytan (ami a teológusképzésből kimaradt)	1
Közgazdaságtan (főként, ami a teológusképzésből kimaradt)	1
Mennyiségtan népiskolai módszertani anyaga	1
Gazdaságtan	2
Egészségtan	1
Rajz	2
Ének, zene*	2
Kézimunka	1
Testgyakorlás	2
Összesen	30

* Továbbá a teológusképzésben az I–IV. évfolyamon heti 2-2 órában.

¹¹⁰ EK jkv. 1933. 2. sz. melléklet, 361–362. p.

